

INHOUDELIJKE KERN

REGIO DEAL

FOODVALLEY

"Versnelling van de transitie naar een duurzaam en gezond voedselsysteem"

CONCEPT

85% versie (opgeschoond) - geagendeerd in directeurenoverleg 22 mei en stuurgroep van 24 mei

7.3 - 20 mei 2019

Regio Deal FoodValley

Algemene overwegingen

1. Het kabinet Rutte III erkent dat elke regio uniek is. Regio's hebben verschillende kenmerken waardoor elke regio behoefte heeft aan een eigen aanpak en afweging bij het aanpakken van de regionale opgave. De verschillende krachten en uitdagingen die specifiek zijn voor een regio vormen de basis voor een regionale opgave om de brede welvaart, leefbaarheid en economische kracht te bevorderen.
2. De regionale opgave heeft een meervoudig karakter en vergt een integrale aanpak op de verschillende onderdelen van die opgave. Doel is om door verschillende beleidskolommen heen te werken. Verder heeft de regionale opgave een gebiedsoverstijgende impact waarvoor inzet op rijksniveau nodig is maar die ook zorgt voor een vliegwieleffect.
3. Regio Deals hebben tot doel om de regionale opgave aan te pakken. Hierbij wordt samengewerkt tussen vakdepartementen, decentrale overheden, het bedrijfsleven, kennisinstellingen en maatschappelijke organisaties. Voor deze regionale opgaven stelt het kabinet middelen beschikbaar uit de Regio Envelop, waaruit Regio Deals worden gefinancierd tussen het Rijk en de regio. Ook vanuit de regio zelf wordt gezorgd voor financiering (cofinanciering).
4. Deze integrale en gezamenlijke aanpak met bijbehorende afspraken over de financiering is het onderscheidende karakter van de Regio Deals ten opzichte van reguliere beleidsinstrumenten.
5. Met de Regio Deal gaan Rijk en Regio een duurzaam partnerschap aan om de opgave die in de regio speelt gezamenlijk aan te pakken. Het ondertekenen van de Regio Deal is daarbij niet het einde, maar slechts het begin van de samenwerking.
6. Regio Deals gaan om meer dan alleen de inzet van financiële middelen. Zij kenmerken zich ook door een sterke, continue inzet van alle betrokkenen, creëren nieuwe samenwerkingsvormen en niet-financiële ondersteuning om de in de regionale opgave gestelde ambities en doelen te bereiken.
7. Regio Deals leveren daarmee een bijdrage aan welvaart in brede zin.

Specifieke overwegingen

Aansluiting bij de regionale en (inter)nationale opgave

De transitie naar een gezond en duurzaam voedselsysteem is een actueel en urgent thema. De landbouw- en voedselsector staat in de regio en (inter)nationaal onder druk. De vraag naar voedsel stijgt wereldwijd, terwijl het beschikbare areaal landbouwgrond afneemt. Het wordt moeilijker om concurrerend te zijn op de wereldmarkt, en de landbouw levert een te grote belasting voor de aarde. Huidige productiemethoden dragen bij aan de wereldwijde uitstoot van broeikasgassen en andere schadelijke emissies en veroorzaken milieubelasting en gezondheids- en leefomgevingsrisico's. Een omslag naar kringlooplandbouw in Nederland is nodig. Tegelijk nemen welvaartsziekten gerelateerd aan (ongezond) eetgedrag toe bij jong en oud, en wordt veel eten weggegooid.

De regio omvat de regio Foodvalley, en aangrenzende en/of complementaire gebieden van de provincies Utrecht en Gelderland. Hier zijn de maatschappelijke uitdagingen op het gebied van landbouw, voeding en gezondheid ook goed merkbaar, en liggen er veel kansen om hier een positieve wending aan te leveren. Deze complexe opgaven spelen zich tegelijkertijd af, staan in verbinding met elkaar en hebben gedeelde maatschappelijke drijfveren. Zij kunnen dus alleen beantwoord worden vanuit een integrale benadering; een andere manier van produceren en consumeren; een landbouw- en voedseltransitie.

Er is in het gebied een gerichte, integrale en regionale aanpak nodig om de transitie naar een duurzaam en gezond voedselsysteem te versnellen en daarmee de brede welvaart voor inwoners en bedrijven in de toekomst veilig te stellen. Daarvoor wordt in deze Regio Deal een impuls ingezet op drie sporen:

1. Versnelde transitie van de primaire sector,
2. Gezonde voeding; van prille start tot oude dag, en
3. Versterking kenniscluster.

Ad. 1 Versnelde transitie van de primaire sector

De regio Foodvalley is wat betreft de landbouwproductie voornamelijk gericht op de niet grondgebonden veehouderij. De (biologische) pluimveehouderij, kalverhouderij en landbouw zijn sterk vertegenwoordigd. Mede door de concentratie van deze sectoren in het gebied, en de huidige

productiemethoden, zijn de concentraties van fijnstof, geur en ammoniak in de lucht relatief hoog. Dit levert in deze dichtbevolkte regio gezondheids- en leefomgevingsrisico's op voor mens en dier. Tegelijk is er veel natuur in de nabije omgeving (o.a. de Veluwe en de Utrechtse Heuvelrug), en ontstaat er met de huidige productiemethoden druk op de biodiversiteit en verminderde bodemvruchtbaarheid. De maatschappelijke acceptatie en inbedding van de primaire sector is in de regio Foodvalley behoorlijk goed, maar het valt te voorzien dat de algemene maatschappelijke druk op de veehouderij m.b.t. klimaat, milieu en dierenwelzijn ook in deze regio meer gevoeld gaat worden.

Vanwege deze factoren is het verminderen van emissies in deze regio noodzakelijk. Praktische, haalbare en betaalbare emissie reducerende technieken zijn nog onvoldoende beschikbaar en uitgerold in de agrarische sector. Daarbij moet het gaan om integrale maatregelen die in samenhang opgepakt kunnen worden, waarbij diergezondheid en -welzijn niet in het geding komt, voedselkwaliteit behouden blijft, reductie van antibioticagebruik in de veehouderij wordt voortgezet en de biodiversiteit en bodemkwaliteit worden behouden. Deze integrale aanpak is noodzakelijk, vernieuwend en uitdagend. Maatregelen die goed zijn voor één onderdeel van de leefomgeving voor mens en dier, kunnen anders negatieve invloed hebben op andere onderdelen van de leefomgeving.

In Foodvalley zijn veehouderijen gemiddeld kleiner dan elders, en vaker gemengd. Het zijn veelal familiebedrijven met weinig vreemd vermogen. Het investeringsvermogen is beperkt en de verdien capaciteit staat sterk onder druk, vanwege afnemende marges, veranderende of beperkende regelgeving en de toenemende maatschappelijke druk om negatieve effecten op de leefomgeving te verminderen. Voor een toekomstbestendige landbouwsector in het gebied zal gezocht moeten worden naar nieuwe, duurzame verdienmodellen passend bij de landbouw- en voedseltransitie in de regio.

Slechts een klein deel van de veehouders in het gebied werkt volledig grondgebonden. Veevoer komt, net als in andere regio's in Nederland, veelal van grote geografische afstand en ook het product wordt veelal ver buiten de eigen regio afgezet. Op regionale schaal zijn de kringlopen van voerproductie tot en met mestafzet niet gesloten. Hier ligt een grote uitdaging, bijvoorbeeld door reststromen uit de landbouw- en voedselproductiesystemen op te waarderen.

Ad 2. Gezonde voeding: van prille start tot oude dag

Gezondheid is een belangrijke bouwsteen voor welvaart en welzijn van inwoners. Voeding speelt hierin een belangrijke rol. Ongezonder voedsel is vaak de makkelijkste keuze en in de omgeving is steeds meer ongezond voedsel beschikbaar. Het huidige consumptiepatroon, ook van inwoners in de regio Foodvalley en aangrenzende/complementaire gebieden van de provincies Utrecht en Gelderland, zorgt voor een toename aan welvaartsziekten gerelateerd aan eetgedrag. Dat geeft vermijdbare zorgkosten en verminderd welzijn.

Zwangere vrouwen krijgen niet de juiste voedingsstoffen binnen waardoor het geboortegewicht van baby's steeds vaker afwijkend is van de norm (zowel te hoog als te laag). De voedselomgeving maakt het maken van gezonde keuzes niet makkelijker. In restaurants wordt bijvoorbeeld nog te veel gebruik gemaakt van vet, suiker en zout en ook in schoolomgevingen zijn de ongezonde snacks makkelijk bereikbaar voor jongeren. Ook mensen die al ziek zijn weten niet hoe ze voeding tijdens en na behandeling als ondersteuning kunnen gebruiken. Ouderen eten onvoldoende eiwitten en behouden daardoor te weinig spierkracht waardoor herstel na ziekte langer duurt. De gezonde levensjaren nemen hierdoor af. Het onderwerp voeding is in zorgopleidingen nog maar beperkt onderdeel van het onderwijsprogramma. Hierdoor krijgen de patiënten vaak niet de juiste voedingsadviezen van de zorgprofessional.

De gezondheidsopgaven in deze regio zijn een representatieve afspiegeling van het landelijke beeld. Deze dichtbevolkte regio kent verschillende gebiedstypen (landelijke kernen, middelgrote gemeenten en grootstedelijk gebied). Deze gebiedstypen kennen allemaal specifieke opgaven als het gaat om (toegang tot) gezonde voeding en leefomgeving. In de regio Foodvalley en aangrenzende/complementaire gebieden van de provincies Utrecht en Gelderland is het ongezonde eetgedrag in alle lagen van de bevolking terug te zien, door een stijging van voedsel gerelateerde welvaartsziekten.

In de regio is er veel hoogwaardige kennis en praktijkervaring aanwezig op het gebied van gezondheid en voeding om deze landelijke opgaven aan te pakken. Dit biedt ook kansen voor een verdere versterking van een vitale en gezonde bevolking in deze regio, en daarmee versterking van de brede welvaart.

Voor een blijvende transitie naar gezondere voedingspatronen en gezondere inwoners, in de regio, en daarbuiten, is het belangrijk dat alle lagen van de bevolking gestimuleerd worden in gezond en duurzaam (voedings)gedrag en dat er een gezonde leefomgeving wordt gecreëerd (inclusief gezond en duurzaam voedselaanbod) die uitnodigt tot dit gedrag. Daarnaast is in bepaalde levensfasen en voor kwetsbare groepen voedingsadvies op maat nodig, en praktijk kennis over welke voedingsinterventies daadwerkelijk een bijdrage leveren aan een verbeterde kwaliteit van leven. Hiervoor is het ook nodig dat voeding onderdeel uitmaakt van onderwijsprogramma's van zorgopleidingen.

Ad 3. Versterking kenniscluster

De regio heeft met de aanwezige kennisinstellingen en bedrijven in deze regio een sterke kennis- en innovatiebasis ontwikkeld op het gebied van landbouw, voeding en gezondheid. De combinatie van partners in de provincies Utrecht (met Universiteit Utrecht) en Gelderland (met Wageningen Universiteit) zorgt voor twee aan elkaar complementaire ecosystemen. Daar waar Wageningen Universiteit zich focust op Agri & Food, specialiseert de Universiteit van Utrecht zich op Lifesciences & Health. Binnen de voedselvraagstukken zijn deze thema's onlosmakelijk met elkaar verbonden en vullen elkaar aan in de kennis voor de voedseltransitie. De uitdaging is om deze twee ecosystemen nog beter binnen de regio met elkaar te verbinden om daadwerkelijk tot integrale aanpakken te komen.

Wanneer deze twee ecosystemen een intensievere samenwerking realiseren, liggen er kansen om de economische en maatschappelijke impact van dit ecosysteem (inter)nationaal op een aantal gebieden verder te versterken en uit te bouwen. In Gelderland is hiermee al een start gemaakt met het Foodvalley programma Agrifood 2030, waar gewerkt wordt aan versnelling van innovatie, het verbeteren van het vestigingsklimaat, human capital, promotie, acquisitie en ondernemerschap.

Een belangrijk ander knelpunt in het huidige ecosysteem is dat de bestaande onderzoeks- en proeffaciliteiten van bedrijven en kennisinstellingen niet voldoende worden ontsloten voor andere gebruikers. Daarnaast hebben potentiële gebruikers en ketenpartners te weinig kennis van de beschikbare gedeelde faciliteiten en wordt bestaande kennis nog te weinig gedeeld. MKB-ers en startende ondernemingen hebben zelf ook onvoldoende middelen om te investeren in de voor hen benodigde faciliteiten. Hierdoor kunnen maatschappelijk relevante innovaties op het gebied van landbouw, voeding en gezondheid niet, of niet tijdig getest en doorontwikkeld worden tot nieuwe producten en diensten.

Tot slot is het de uitdaging om vanuit de regio consumenten en organisaties bijeen te brengen en te stimuleren meer verantwoordelijkheid te nemen en samen antwoorden te vinden op hedendaagse en toekomstige voedselvraagstukken. De regio werkt al een tijd aan het oprichten van een dergelijke plek, te weten het World Food Center. Het World Food Center is beoogd als de plek waar kennis, toepassing en het maatschappelijk gesprek erover samenkomen.

Integrale benadering, vanuit regionale sterktes

Via een integrale benadering in de drie sporen wordt gewerkt aan de gehele voedselketen (van producent tot consument) en wordt de uitvoering verbonden aan het delen van kennis. De Partijen nemen in deze Regio Deal vanuit een waarden gedreven benadering hun verantwoordelijkheden op het terrein van de genoemde maatschappelijke opgaven. Deze integrale en waarden gedreven benadering zorgt voor impact op deze vraagstukken in de samenleving.

De regio heeft voor de aanpak van deze opgaven een sterke uitgangspositie. Alle bij de voedselketen relevante partijen zijn in de regio vertegenwoordigd. Daarnaast wordt in de Regio Deal voortgebouwd op bestaande initiatieven en projecten, die worden versterkt en breder worden uitgerold, ten behoeve van een structurele en duurzame impuls. Hierdoor is ervaring opgebouwd rond integraal werken aan maatschappelijke en complexe uitdagingen. De strategische agenda van Regio Foodvalley (in wording), de Gelderse gebiedsopgaven en de Regionale Economische Agenda van Utrecht zijn hier ook voorbeelden van.

In de regio zijn alle bij de voedselketen betrokken partijen vertegenwoordigd: uiteraard de inwoners en betrokken boeren, maar ook wereldspelers in de primaire sector, de toeleverende en verwerkende industrie, kennis- en onderwijsinstellingen (mbo, hbo en wo). Denk hierbij aan Wageningen University & Research, CHE, Aeres, Poultry Expertise Centre, Ziekenhuis Gelderse Vallei, Universiteit Utrecht, UMC Utrecht, Hogeschool Utrecht Rijnstate, ICT Campus Foodvalley, RIVM, NIOO, NCOH, Unilever, Friesland Campina, Danone Nutricia Research, De Heus, Denkavit, Van Beek stalinrichting, Jansen Poultry en regionale gezondheidsorganisaties als Opella, Gezondhuizen en Huisartsen Gelderse Vallei. De regio kent een krachtig en vitaal start up en scale up ecosysteem en beschikt over samenwerkingsverbanden in de productie, zoals het Manifest van Salentein, de Coöperatie Boerenhart, de Coöperatie O-gen, Vallei Boert Bewust, LTO Gelderse Vallei en met betrekking tot kennisuitwisseling, onder andere Het Gelders Kennisnetwerk Voedsel. Ook bestaat er samenwerking op het gebied van voedsel en gezondheid, zoals de Alliantie Voeding in de Zorg en Diagnose Voeding en Gezondheid. Alle organisaties en instellingen bevinden zich binnen een straal van 50-60 km, waardoor onderzoek, bedrijvigheid én experimenteergebieden elkaar effectief kunnen versterken.

De intensieve relatie tussen stad en land, de aanwezigheid van betrokken boeren, wereldspelers in de primaire sector, de toeleverende en verwerkende industrie en de in de regio gevestigde kennis- en onderwijsinstellingen (mbo, hbo en wo), zorgen voor een klimaat waarin duurzame en technologische oplossingen tot stand komen die meerwaarde creëren voor zowel economie, ecologie als samenleving.

Ook heeft de regio ervaring opgebouwd in de samenwerking met het Rijk als het gaat om het zetten van concrete stappen in de landbouw- en voedseltransitie en het ontwikkelen van governance op het gebied van voedselbeleid. Sinds enkele jaren experimenteert de regio met integrale voedselaanpakken op lokaal, regionaal als ook op provinciaal niveau, vanuit de gedachte dat overheden een sleutelrol hebben bij de verduurzaming van de landbouw en het voedselsysteem. Daarnaast is in de regio, door proactieve gemeenten zoals Ede en Utrecht en het Voedingsziekenhuis, al veel ervaring opgebouwd op de thema's voeding en gezondheid voor de hele levenscyclus van de mens in zijn omgeving. Een samenwerkingsverband waar de gemeente Ede, de stad Utrecht en de provincie Gelderland als ook het Rijk hun praktijkervaringen in delen is de City Deal Voedsel op de stedelijke agenda. Deze ervaring draagt bij aan het versnellen van de transitie waar deze Regio Deal invulling aan geeft.

Het is daarbij van belang dat de opgaven en investeringen in de Regio Deal niet óver inwoners wordt gemaakt, maar samen mét inwoners. De Regio Deal bouwt voort op het bestaande netwerk in de regio, waar allerlei partijen en maatschappelijke organisaties al langere tijd samen werken aan de voedseltransitie met merkbare impact voor inwoners; zoals bijvoorbeeld kinderen die voedselonderwijs krijgen, ouderen met gezondere voeding in de zorg en boeren die begeleiding krijgen in de korte keten. De voedseltransitie wordt met en door de partijen en inwoners van het gebied ingezet.

Aansluiting bij landelijk beleid

Het kabinet wil met Regio Deals uitvoering geven aan haar ambitie om de gezamenlijke gebiedsgerichte aanpak van regionale maatschappelijke opgaven te versterken, mede door hierin op een interbestuurlijk vernieuwende manier samen te werken met de regio. In het regeerakkoord Rutte III is aangegeven dat om een gezonde leefomgeving voor mensen en dieren te waarborgen, het kabinet de samenwerking in de Regio Foodvalley zal ondersteunen. De uitkomsten daarvan worden beschikbaar gemaakt voor de rest van Nederland.

Het Rijk én de regio willen een versnelde transitie naar een gezond en duurzaam voedselsysteem realiseren. De regionale ambitie sluit aan bij nationale doelstellingen op het gebied van brede welvaart, specifiek op het gebied van voeding, gezondheid, circulaire economie, innovaties in de topsectoren Agri & Food en Life Sciences & Health en verduurzaming van de veehouderij. Door middel van de Regio Deal wordt de transitie naar kringlooplandbouw in het gebied gestimuleerd. De Regio Deal draagt daarmee bij aan de realisatie van de 'visie Landbouw, Natuur en Voedsel: waardevol en verbonden - Nederland als koploper in kringlooplandbouw' en sluit aan bij het uitvoeringsprogramma Versnelling Verduurzaming Veehouderij, het Nationaal Preventieakkoord, het missiegedreven Topsectoren- en Innovatiebeleid (o.a. voor topsectoren Agri & Food en LSH), het Actieprogramma Kansrijke Start, het Pact voor de ouderenzorg, het Interbestuurlijk Programma Vitaal Platteland, het Rijksbeleid voor de transitie van de Circulaire Economie, de

Sustainable Development Goals, de warme sanering van de varkenshouderij en de Nationale Voedselagenda.

Kennis(ontwikkeling) uit deze trajecten wordt ontsloten en benut, voor zover het bijdraagt aan de ambities en doelen van deze Regio Deal. Daarnaast zetten Partijen zich in om de aanpak en resultaten van de Regio Deal beschikbaar te maken voor partijen buiten de regio. Ook zetten Partijen zich in om andere stakeholders binnen en buiten de regio te betrekken bij deze Regio Deal, wanneer dit toegevoegde waarde biedt voor het bereiken van de opgave (bijvoorbeeld andere ketenpartners, private partijen, initiatieven in andere regio's e.d.).

Urgentie

De grote maatschappelijke uitdagingen op het gebied van landbouwtransitie, voedsel en gezondheid vormen, tezamen met de regionale opgaven en sterktes in de regio, de urgentie voor deze Regio Deal. Daarnaast zijn oplossingen die in regio worden ontwikkeld, ook elders in Nederland en daarbuiten, van belang.

Emissie reductie maatregelen in de regio Foodvalley op het gebied van fijnstof, ammoniak en geur, die haalbaar en betaalbaar zijn, zijn urgent vanwege mogelijke gezondheidsrisico's, omgevingshinder, afname van biodiversiteit en bodemkwaliteit, en toenemende maatschappelijke druk op de huidige productiemethoden in de landbouw. Kennisontwikkeling in de regio, en het (inter)nationaal delen van deze kennis is nodig op het gebied van een gezonde leefomgeving voor mens en dier. Daarnaast vraagt een toekomstbestendige landbouw in de regio Foodvalley om nieuwe verdienmodellen en kortere kringlopen van voerproductie.

Een impuls in de regio op het gebied van gezonde voeding en gezonde omgeving is nodig en urgent om te zorgen dat inwoners in de eigen omgeving kunnen werken aan een gezondere leefstijl. In de regio zijn initiatieven gestart zoals Coalitie Preventie in de Foodvalley. Het is belang om dit door te zetten voor een tastbaar resultaat, ook buiten het ziekenhuis.

Regionale en lokale transitie zijn nodig om de mondiale uitdaging het hoofd te bieden. Hiervoor zijn tevens baanbrekende innovaties nodig op het gebied van landbouw, voeding en gezondheid, waarvoor belemmeringen in het huidige ecosysteem moeten worden weggenomen. Alleen in samenhang kunnen deze problemen goed worden begrepen en opgelost.

De kern van de Regio Deal is de regionale versnelde transitie van het voedselsysteem. De urgentie van de opgaven van de regio en de voedseltransitie vragen om versnelling die de draagkracht van de regio overstijgt én noodzakelijke samenwerking van de regio met het Rijk.

I. Ambitie, doel en beoogde resultaten Regio Deal Foodvalley

Artikel 1 - Ambitie

De ambitie van de Partijen is om - in partnerschap - de transitie naar een duurzaam en gezond voedselsysteem te versnellen en een (inter)nationaal belangrijke rol te spelen in het verbinden van excellent onderzoek en concrete (innovatieve) toepassing in de praktijksituatie op het terrein van duurzame en circulaire landbouw, voeding en gezondheid.

Voor de regio betekent dit dat Partijen ernaar streven dat betaalbaar, duurzaam en gezond voedsel wordt geproduceerd door en geconsumeerd voor de inwoners van de regio, in een gezonde en aantrekkelijke woon- en leefomgeving voor mens en dier.

Artikel 2 – Doelen

De Regio Deal geeft een impuls aan deze ambitie door samen te werken binnen drie sporen die integraal impact hebben op de hele voedselketen. Partijen willen na de looptijd van de Regio Deal de volgende doelen bereikt hebben:

Ad 1. Versnelde transitie van de primaire sector

De Regio Deal omvat de versnelling van de transitie van de huidige landbouw naar een toekomstbestendige, duurzame landbouw. Het doel van dit spoor is dat nieuwe, haalbare en betaalbare maatregelen ten behoeve van emissiereductie op het gebied van fijnstof en ammoniak breed in de regio zijn ontwikkeld, en in de regio en daarbuiten worden toegepast. In de regio Foodvalley worden circulaire kringlopen verder gesloten, waarbij dierlijke en plantaardige afval- en reststromen beter aan elkaar zijn verbonden, de biodiversiteit is verbeterd, de bodemkwaliteit is toegenomen en er is geëxperimenteerd met de inzet van andere gewassen. Er zijn nieuwe

duurzame verdienmodellen ontwikkeld die de transitie aantrekkelijk maken voor de agrariërs. Het maatschappelijk draagvlak voor de primaire sector in het gebied is verder versterkt, doordat er een sterkere verbinding tussen boeren en inwoners in het gebied is gerealiseerd.

Ad 2. Gezonde voeding; van prille start tot oude dag

Het doel van dit spoor is om mensen aan te zetten tot het eten van gezonder en duurzaam voedsel. Op het gebied van voeding en gezondheid gaan inwoners (van prille start tot oude dag) gezonder en duurzamer eten (op school, thuis, in de zorg), de kennis hierover neemt toe en wordt ook bij diverse groepen in de zorg toegepast. Inwoners worden gestimuleerd in het maken van de juiste (voedsel)keuzes door het versterken van de omgeving met een gezond en duurzaam voedsel aanbod. Ook krijgt voeding een goede plek in de gezondheidszorg, zodat mensen de regie (terug)krijgen om met voeding en leefstijl hun gezondheid te behouden of te bevorderen.

Ad 3. Versterking kenniscluster

Het doel van dit spoor is de versterking van het kennis- en innovatie ecosysteem in de regio Foodvalley en aangrenzende/complementaire in de provincies Gelderland en Utrecht, versterkte strategische samenwerking tussen de kennisinstellingen en bedrijven in Utrecht en Gelderland en versnelde marktintroductie van baanbrekende innovaties rond de maatschappelijke uitdagingen op het gebied van landbouw, voeding en gezondheid. De Regio Deal richt zich daarbij specifiek op het verbeteren van de toegang voor kennisinstellingen en bedrijven (MKB, corporates, start-ups en scale-ups) tot gedeelde onderzoeks- en proeffaciliteiten, en strategische investeringen hierin. Daarnaast wordt de World Food Center (WFC) Experience gerealiseerd in Nederland voor dialoog, educatie en beleving en internationale etalage voor het Nederlandse voedselbeleid van de toekomst.

Artikel 3 – Inzet en aanpak

Partijen zetten zich per spoor in om de beoogde resultaten van de Regio Deal te realiseren. De Regio Deal is gebaseerd op een integrale aanpak, waarbij elk spoor inhoudelijk in de andere sporen grijpt, en waarbij alle sporen in gezamenlijkheid en gelijkwaardigheid bijdragen aan de ambitie. Elk spoor heeft een specifieke aanpak bestaande uit samenhangende elementen. Met de Regio Deal wordt op basis van deze impuls een blijvende, structurele verandering en inbedding in de regio nagestreefd.

Ad 1. Versnelde transitie van de primaire sector

- Het spoor focust zich op de *proeftuin*, de ruggengraat voor versnelde transitie van de primaire sector. Daarbinnen gaan minimaal 100 agrarische bedrijven (zowel gebouwgebonden als grondgebonden veehouderijen) experimenteren met haalbare en betaalbare maatregelen en ideeën uit de praktijk. Deze zijn gericht op emissiereductie op het gebied van fijnstof en ammoniak, circulair veevoer - o.a. diermeel, Swill en alternatieve eiwitten (waaronder insecten) -, duurzaam bodem- en waterbeheer en nieuwe verdienmodellen.
- **PM Korte alinea over concrete aanpak emissiereductie, circulair veevoer, bodemkwaliteit en verdienmodellen**
- De agrariër maakt op grond van zijn bedrijfsprofiel een keuze voor de te testen maatregelen en innovaties. Vervolgens wordt gekeken in hoeverre er sensoren en andere hulpmiddelen voor een adequate monitoring nodig zijn. Daarnaast wordt ook getoetst in hoeverre er (aangepaste) regelgeving nodig is voor de beoogde testen. Belangrijk onderdeel is ook dat in de omgeving rondom de veehouderij wordt getest. Daarmee wordt een doorlopend dialoog gestart tussen agrariërs en inwoners over het verkregen inzicht van de daadwerkelijke effecten op de leefomgeving van de landbouw. Bestaande initiatieven zoals Vallei Boert Bewust worden hierbij betrokken, als ook de aanwezige gebiedscoöperaties. Daarnaast zullen enkele demo locaties uit de *proeftuin* worden opengesteld voor het publiek.
- Vervolgens maakt de agrariër deel uit van de *proeftuin* waarin Partijen streven naar een integrale aanpak, waarbij (wetenschappelijk) onderbouwd zicht wordt gekregen op gewenste effecten en onbedoelde neveneffecten. Hierbij wordt een cyclische aanpak van 'doen-leren-verbeteren' gehanteerd. Maatregelen die niet werken worden stopgezet, en maatregelen die al snel effectief blijken te zijn worden verder uitgerold in de regio, op het boerenerv. Om deze aanpak te bereiken wordt een interdisciplinair team van onderzoekers en pratici samengesteld. Dierlijke en plantaardige stromen worden aan elkaar verbonden, wat onder andere voor gemengde bedrijven in de regio Foodvalley aan de orde kan zijn. Tevens worden bestaande korte ketens versterkt en verder uitgerold.

- Binnen de *proeftuin* zal voldoende experimenteerruimte nodig zijn - al dan niet via ontheffingen. Er wordt in kaart gebracht welke regelgeving belemmerend werkt, en Partijen zetten zich ervoor in om de benodigde experimenteerruimte te bieden.
- Uitgangspunt van de *proeftuin* is dat de maatregelen en experimenten leiden tot duurzame business modellen. Dit bekijken we in samenspraak met agrariërs, kennisinstellingen, overheden en financiële partijen. De innovaties uit de *proeftuin* worden daarmee verder gebracht. Hiermee vergroten we het duurzaam handelingsperspectief van de agrariër.
- De activiteiten in dit spoor zijn complementair aan landelijke trajecten zoals verduurzaming veehouderij en werken onderling aanvullend en versterkend.
- **PM Maatschappelijke betrokkenheid**

Ad 2. Gezonde voeding; van prille start tot oude dag

- Met het programma Voeding & gezondheid, van prille start tot oude dag gaan inwoners van de regio profiteren van de hoogwaardige kennis die in de regio aanwezig is. Denk hierbij aan het ontwikkelen, opschalen en versnellen van nieuwe en bestaande projecten die helpen de gezonde keuze gemakkelijker te maken in scholen, supermarkten, bedrijven, wijken, restaurants en zorginstellingen. Door de omgeving aan te passen, maar tegelijkertijd ook door gezond gedrag te stimuleren, wordt gezonde voeding vanzelfsprekend gemaakt voor iedereen: jong, oud, gezond of patiënt. Dit betreft de gezonde burger, maar ook kwetsbare doelgroepen met speciale voedingsbehoeftes, zoals zwangere vrouwen, jonge kinderen, ouderen, patiënten en risicogroepen. Dit wordt gedaan door bewezen werkzame voedingsprogramma's te implementeren in de regio. En door de specifieke kennis aan te vullen die nodig is om deze doelgroepen te helpen met een gezonder voedingspatroon. Met de medische expertise in o.a. UMC Utrecht, de voedingskennis in Wageningen en Ede, en praktijkkennis van actieve regionale zorginstellingen en gemeenten, worden nieuwe en bestaande inzichten in de praktijk gebracht. Waar mogelijk worden deze inzichten samen met nationale experts in voedingsadviezen en richtlijnen op maat vertaald, geschikt voor heel Nederland.
- In de aanpak zijn drie manieren te onderscheiden: implementeren (toepassen van kennis voor burgers via wijken en organisaties), exploreren (kennis opdoen met en vanuit de praktijk, om duurzaam te landen in gezondheidszorg/ zorgaanbieders/bij de inwoners) en innoveren (met bedrijven werken aan vernieuwende concepten en toepassingsmogelijkheden).
- Partijen verbinden bestaande netwerken op het terrein van voeding en gezondheidszorg, werken samen met landelijke organisaties zoals het Voedingscentrum, Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM) en Jongeren op Gezond Gewicht (JOGG), en ontwikkelen/versterken zorgnetwerken in de regio in continue dialoog met betrokkenen.
- Er worden activiteiten uitgevoerd om voedingsinname van (aanstaande) moeders en het jonge kind te optimaliseren. Kennis en netwerken van Wageningen Universiteit en Universiteit Utrecht/Universitair Medisch Centrum Utrecht worden met de zorgpraktijk (verloskunde, consultatiebureaus) in de regio ingezet en geëvalueerd. De bestaande voedingsapp voor zwangere vrouwen wordt uitgebreid voor lacterende vrouwen, aangevuld met aspecten van gedragsverandering en coaching en actief onder de aandacht gebracht van zowel zorgprofessionals als (aanstaande) ouders. Ede is al partner in het programma Kansrijke Start en biedt daarmee meteen een proeftuin/lokale coalitie.
- In 10 wijken in Utrecht en regio Foodvalley worden, in samenspraak met inwoners, experimenten gedaan met voedselinterventies rond scholen, retail en werkplekken in die wijken. Daarnaast trainen professionals de restaurantchefs in duurzamer, gezonder én goedkoper inkopen en koken. Ziekenhuizen en zorginstellingen faciliteren en inspireren vanuit bestaande goede praktijkvoorbeelden met het realiseren van een gezond voedselaanbod voor patiënt, cliënt, bezoeker en medewerker.
- Onderdeel van de aanpak is het implementeren van wetenschappelijk onderbouwde leefstijladviezen voor oncologiepatiënten vanuit de expertise van WUR en UMCU samen met het netwerk van patiënten en zorgverleners. Denk hierbij aan voeding voor kinderen met kanker en het optimaliseren van een nazorgplan (voeding en beweging) voor kankerpatiënten.
- Het verbeteren van de conditie van ouderen en het behoud van functionaliteit om langer zelfstandig thuis te blijven wonen. Samen met gemeenten, zorgorganisaties en -netwerken wordt regionale kennis en ervaring op het gebied van voeding en beweging toegepast, geëvalueerd en opgeschaald voor landelijk bereik. Onderdeel hiervan is de implementatie van een bewezen succesvol programma waarbij ouderen onder begeleiding krachttraining doen en elke dag extra eiwitten eten, in diverse praktijksituaties in vijf gemeenten. Ook wordt onderzocht of dierlijke eiwitten verantwoord vervangen kunnen worden door plantaardige eiwitten.

- Nieuwe onderwijsonderdelen op het gebied van gezond voedingsgedrag en doorverwijzing worden volgens een planmatige aanpak geïntegreerd het onderwijsprogramma op meerdere onderwijsniveaus in verschillende zorgopleidingen in de regio.
- **PM Betrokkenheid mbo en hbo bij kennisdeling**

Ad 3. Versterking kenniscluster

- De al bestaande Stichting FoodValley NL zet een service desk op van waaruit bedrijven en kennisinstellingen actief worden benaderd om hun faciliteiten met elkaar te delen en de toegankelijkheid voor MKB en startende bedrijven te verbeteren en bekendheid te vergroten. Daarbij is ook de samenwerking met de Universiteit Utrecht geborgd. Doordat Stichting Foodvalley NL tevens uitvoerder is van het programma Agrifood 2030, wordt synergie gerealiseerd met de andere activiteiten in het gebied om het kennis- en ecosysteem te versterken (zoals acquisitie, business development, kennisverspreiding e.d.).
- Investerings in belangrijke innovaties worden versneld door een instrumentarium in te richten, waarbij consortia gezamenlijk investeren in nieuwe gedeelde faciliteiten, op basis van een gezamenlijke strategie. Daarbij wordt samen met bedrijven kennisinstellingen van provincie Utrecht i.s.m. de Economic Board Utrecht een investeringsstrategie gevormd rondom gezondheid en voeding. Met publiek geld wordt het risico van deze investeringen verlaagd waardoor nieuwe investeringen mogelijk worden. Een belangrijke component van dit instrumentarium is het doorzetten van een fonds van €7,5 mln. voor gedeelde onderzoeksapparatuur en het oprichten van een fonds van € 7,5 mln. voor gedeelde proefmilieus. Het beheer van het onderzoeksfonds komt bij Wageningen University & Research te liggen en het beheer van het proefmilieufonds bij de Ontwikkelingsmaatschappij Oost NL. Hiermee wordt continuïteit geborgd en verbinding met andere fondsen en doorfinanciering makkelijker gemaakt.
- In de opzet en aansturing wordt geborgd dat er vraaggestuurd wordt gewerkt, met betrokkenheid van het MKB, dat investering in nieuwe faciliteiten alleen plaatsvinden wanneer delen van bestaande faciliteiten in Nederland, of top up financiering hierbij, niet mogelijk is, en dat er geen oneigenlijke concurrentie plaatsvindt met reeds bestaande faciliteiten in de regio of elders in Nederland.
- Provincie Gelderland en gemeente Ede richten een stichting op die de realisatie van het WFC Experience gaat vormgeven. In de ontwerpfase, die start in het najaar van 2019, schuiven alle participerende overheden, samen met kennisinstellingen, bedrijven en NGO's, aan bij de ontwerptafels. Daar wordt de realisatie van de WFC Experience in een gezamenlijke verdere uitwerking vormgegeven. Eind 2020 moet een definitief ontwerp voor gebouw en content van de WFC Experience gereed zijn, incl. de bijbehorende businesscase, waaruit de financiële duurzaamheid van de WFC Experience moet blijken. Belangrijk daarbij is dat ook de exploitatie op langere termijn haalbaar is binnen de bestaande en gereserveerde beschikbare financiële middelen en dat de inrichting van de WFC Experience voldoet aan de vereisten vanuit de inhoudelijke programma's op het gebied van educatie, participatief onderzoek en innovatie. Daarna is de start van realisatie (na aanbestedingen) gepland, voor de zomer van 2021. Met de betrokken regionale en rijkspartners bij WFC wordt daarnaast verder gewerkt aan een gezamenlijke ambitie op het terrein van educatie, participatief onderzoek, innovatie, internationale etalage en kringlooplandbouw. Het gaat om het ontwikkelen van programma's en samenwerking buiten de WFC Experience (voedselavontuur voor dialoog, educatie en beleving) waar een verdieping op gewenst is en die aansluiten op reguliere beleidsdoelstellingen van het Rijk en de regio.

Artikel 4 – Beoogde resultaten

De Regio Deal werkt integraal aan drie sporen, waarvan de resultaten gezamenlijk bijdragen aan de versnelling van de voedseltransitie. De Partijen beogen na de looptijd van de Regio Deal Foodvalley per spoor de volgende (tussen)resultaten te behalen:

Ad 1. Versnelde transitie van de primaire sector

De beweging naar een duurzame circulaire landbouw wordt zichtbaar door:

- a) Emissiereducerende maatregelen, circulaire voerconcepten en bodembeheer concepten zijn geïntroduceerd, getest en gevalideerd bij ten minste 100 veehouderijbedrijven. Tevens werken ten minste 50 toeleveranciers, dienstverleners en erfbetreders mee aan de introductie, testen en validaties van de hiervoor genoemde maatregelen en concepten (de *proeftuin*).
- b) Doordat de haalbare en betaalbare emissiereducerende maatregelen beschikbaar zijn voor uitrol in de pluimvee-, kalver- en geitenhouderij in de regio Foodvalley en breed inzetbaar voor Nederland worden emissies van fijnstof en ammoniak significant gereduceerd. Dit gebeurt o.a. door meetpunten in te richten bij deelnemende veehouders en omwonenden.

- c) Circulaire voerconcepten zijn beschikbaar voor implementatie in bedrijfsvoering voor veehouderijen. Daarmee wordt een substantieel deel van niet-regionale eiwitbronnen zoals soja(schroot) vervangen.
- d) In ten minste twee stroomgebieden zijn duurzame bodembeheerconcepten geïntroduceerd. Hiertoe zijn 6 leertafels opgericht en minimaal 6 cursussen op het gebied van bodembioïologie en kruidenrijk grasland gegeven, met ten minste 100 deelnemers.
- e) De integrale effecten van alle onderzochte maatregelen op emissie, dierwelzijn, diergezondheid, omgeving en bodemkwaliteit zijn bekend en er kunnen onderbouwde keuzes worden gemaakt voor uitrol in de gehele regio en daarbuiten.
- f) Alle aan de *proeftuin* deelnemende veehouders krijgen grip op bedrijfsvoering door inzicht in effecten op emissies, diergezondheid (en -welzijn) en duurzaam bodembeheer op basis van op hun bedrijf frequent verzamelde gegevens, die op toegankelijke wijze worden ontsloten.
- g) Overheden hebben een overzicht van knelpunten in de wet- en regelgeving in relatie tot de beoogde doelen en bijbehorende oplossingsrichtingen (in ieder geval op de onderbouwing de inzet van Swill en Diermeel).
- h) Het realiseren van twee experimentele vergunningen waardoor er een bijdrage wordt geleverd aan het dichterbij brengen van doelvoorschriften ten opzichte van middelvoorschriften ten aanzien van de agrarische vergunningen (i.c.m. sensing, monitoring en dashboards).
- i) Innovaties uit de *proeftuin* hebben het duurzaam handelingsperspectief van de veehouder vergroot door ontwikkelde business modellen, het creëren van meerwaarde voor korte ketens of middels het stapelen van vergoedingen door de gebiedsgerichte aanpak.
- j) Het maatschappelijke draagvlak in de regio voor duurzame circulaire veehouderij is versterkt door actieve betrokkenheid van inwoners (jong tot oud), omwonenden en de actoren in de voedselketen.
- k) Met behulp van een transitieperspectief versterken we het veranderend vermogen van de (agrariërs) van de regio.
- l) De in de *proeftuin* ontwikkelde kennis is breed beschikbaar gesteld voor de regio Foodvalley en daarbuiten.

Ad 2. Gezonde voeding; van prille start tot oude dag

- a) Er is een integrale praktijkstrategie ontwikkeld gericht op het veranderen van voedingspatronen van laagopgeleide zwangere vrouwen en ouderparen. Deze strategie is ontwikkeld samen met verloskundigen, diëtisten, consultatiebureaus en andere partners in de geboorte- en peuterzorg en is in eerste instantie in ten minste 10 gemeenten en bij 1000 zwangere vrouwen in de provincies Gelderland en Utrecht en vervolgens ook daarbuiten uitgerold. Een handleiding en bijscholing voor professionals is ontwikkeld om gezonder eetgedrag te stimuleren voor deze doelgroep.
- b) In de regio is in verschillende situaties (wijk, school, werk, zorg) een gezondere voedselomgeving gecreëerd waarbij als eerste aanknooppunt bedrijven en restaurants waar minder suiker, zout en vet wordt gebruikt. Daartoe zijn in 10 wijken in Utrecht en regio Foodvalley experimenten gedaan met interventies rond scholen, retail en werkplekken in die wijken. Daarnaast hebben professionals restaurantchefs getraind in duurzamer, gezonder én goedkoper inkopen en koken en zijn er in 2 ziekenhuizen, 5 zorginstellingen en met 25 MKB-bedrijven pilots uitgevoerd.
- c) Er is kennis ontwikkeld en gedeeld met relevante doelgroepen, zoals huisartsen en eerstelijnszorgverleners, over de rol van voedingsmiddelen en voedingspatronen die spelen bij het optreden van diabetes en hart- en vaatproblemen. De ketenzorg is goed georganiseerd voor een effectieve inzet.
- d) Meer kankerpatiënten hebben voedings- en bewegingsadviezen op maat gekregen. De resultaten van praktijkonderzoeken zijn vertaald in regionale en landelijke richtlijnen voor voeding en beweging tijdens en na de behandeling van kanker. De opgedane kennis is daarnaast landelijk en internationaal ingezet voor de onderbouwing van het belang van voeding en beweging in de oncologische zorg.
- e) Een programma waarbij ouderen onder begeleiding krachttraining doen en elke dag extra eiwitten eten, in diverse praktijksituaties, is in de regio geïmplementeerd in ten minste 5 gemeenten. Daarnaast is er een veldstudie gevoerd die inzicht geeft over een verantwoorde vervanging van dierlijke door plantaardige eiwitten in de voeding bij ouderen.
- f) In het voedingsonderwijs zijn er inhoudelijke bouwstenen, met name voor zorgopleidingen zoals verpleeg- en geneeskunde, ontwikkeld in mbo, hbo en wo waarin opgedane inzichten uit volledige spoor zijn meegenomen. De samenwerking en afstemming tussen verschillende niveaus opleidingen en kennisinstellingen is versterkt.

Ad 3. Versterking kenniscluster Foodvalley

- a) Er is € 3 miljoen privaat geïnvesteerd in gedeelde onderzoeksapparatuur en er is € 40 miljoen privaat geïnvesteerd in gedeelde proeffaciliteiten. Inclusief de looptijd ná de Regio Deal wordt de totale investering respectievelijk € 7,5 en € 100 miljoen.
- b) De servicedesk heeft tenminste 25 bedrijven met een hulpvraag geholpen. Deze zijn tevreden over de dienstverlening.
- c) Organisaties in het ecosysteem ontsluiten 10 gedeelde onderzoek- en proeffaciliteiten.
- d) De clusters Utrecht en Wageningen/Ede delen 5 onderzoek- en proeffaciliteiten.
- e) Het aantal nieuwe duurzame innovaties op het gebied van landbouw, voeding en gezondheid dat versneld op de markt is gebracht is toegenomen.
- f) Eind 2020 is een definitief ontwerp voor het WFC Experience gereed en is afgestemd met betrokkenen. Waarna vanaf zomer 2021 gestart wordt met de realisatie van content en gebouw van de WFC Experience.

CONCEPT